

СЎЗ МАЪНОЛАРИДАГИ ИНТЕНСИВЛИК МУАММОСИ

Г.З.Узакова

Интенсивлик категорияси масалалари қадимдан тадқиқотчилар эътиборини ўзига тортган бўлса-да, бу муаммога қизиқиш том маънода XIX асрнинг 60-70 йилларида янада жонланди. Бунинг натижаси ўлароқ, тилшуносликда бир қанча ишлар юзага келди. Г.Кирхнер, Б.Чарлстон, С.Гринбаум, Д.Болинджер, Ш.Балли, А.В.Кунин, В.М.Шаховский, Л.Я.Герасимова, Е.Н.Сергеева, О.Ф.Шевченко, И.Г.Беручашвили, В.А.Мальцев, К.М.Суворина, Е.И.Шейгал, И.И.Туранский, Л.В.Воробьева, З.М.Зубко, Т.В.Штатская, М.Б.Мецлер, И.К.Калинина, А.Н.Полянский, В.В.Акуленко, В.П.Мусиенко, Т.А.Цой, А.Абдуллаев, М.Содиқова, О.Бозоров, Т.Н.Григоренко, И.И.Убин, Н.П.Трошкина, Г.Гафорова каби олимларнинг ишлари шулар жумласидандир. Аммо улар мазкур масала тадқиқига турли нуқтаи назардан ёндашганлар.

А.В.Кунин интенсивлик ҳодисасини фразеология нуқтаи назаридан ўрганган, зотан, кучли эмоция ифодаловчи ФБ лар кўп ҳолларда фикрни экспрессив ифодалайди ва А.В.Куниннинг мулоҳазасига кўра, интенсификаторлар муайян сўз туркумларига алоқадор бўлади. Уларни 2 турга ажратиш мумкин: а) сифат ва равиш сўз туркумларига алоқадор интенсификаторлар; *as anything, as blazes, as hell, as the devil*. Масалан, *as hell* бирикмаси сифат ва равиш сўз туркумларида кўп учрайдиган интенсификаторлар бўлиб, қуйидаги сифатлар билан боғлиқликда қўлланади: *calm - worried; cold - hot; funny - serious, etc*. Масалан: - *How's he looking?* - *Oh! All right—quite calm. - Calm as hell [11, 13]*; б) феъл сўз туркумига алоқадор интенсификаторлар: *like a clock, like anything, like a lamplighter, like a Trojan, like billy-o, like blazes, like fun, like lightning, like mad, like sixty, like the devil and, etc*.

Муаллиф *like a lamplighter* интенсификаторининг истеъмолдан чиқаётганини, шунинг учун ҳам уларнинг фақат XIX аср адабиётларидагина учрашини қайд этади. Масалан: *Skim up the rigging like a lamplighter [11, 11-12]*.

А.В.Куниннинг таъкидлашича, *like hell* интенсификатори кўпинча *drive, feel, hurt, look, miss, run, work* каби феъллар билан ишлатилиб, ижобий ёки салбий маънони кучайтиришга хизмат қилади: 1) *I don't operate now and I feel like hell [11, 12-13]*; 2) *Old bus, of course, but still goes like hell [8]*. Биринчи мисолдаги *like hell* иненсификатори салбий маъно, иккинчи мисолда эса унинг ижобий маъно ифодалаётгани таъкидланади. Бундан ташқари, А.В.Кунин ушбу тадқиқотда *like a Tjoran, as old boots, as all get-out, like lightning, like a horse on a fire, like nothing on earth* каби интенсификаторлар ҳақида ҳам ўз фикрини билдириб ўтади [11, 14]. Лекин тадқиқотда кўпроқ сифат ва феълнинг маъносини кучайтирувчи фразеологик интенсификаторлар ўрганилиб, бошқа сўз туркумлари ҳамда маъно кучайтирувчи компаратив фразеологик бирикларга эътибор қаратилмаган.

И.И.Туранский, Е.И.Шейгал, И.Г.Беручашвили каби олимлар ҳам интенсивликнинг турли кўринишларини тадқиқ қилганлар. И.И.Туранский тадқиқотида интенсивлик ҳодисаси кенг ёритилган ва бу иш инглиз тилидаги интенсивлик категориясининг мазмун

ва ифода воситаларига бағишланган. Мазкур тадқиқотда интенсивлик ва экспрессивлик категорияларининг ўзаро муносабатига ҳам эътибор қаратилган [3, 6]. Интенсивлик категорияси кенг ўрганилган бўлса-да, интенсивликнинг ёндош ҳодисаларга (эмоционаллик, баҳолаш, образлилиқ) муносабати ва бунда кучайтирувчи аффикслар чуқур таҳлил этилмаган.

Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, тилшунослиқда интенсивликнинг семантик компонентлик мақоми масаласи узоқ вақт мунозарали бўлиб келган. Е.И.Шейгалнинг тадқиқотида интенсивлик компонентининг семантик мақоми аниқлашга ҳаракат қилинган. Мазкур тадқиқотда лексик сатҳдаги интенсификаторлар алоҳида қатлам сифатида ажратилган. Ишда интенсивлик мақоми мустақил ономасиологик категория сифатида қаралган ва у миқдор, баҳолаш, эмфаза ва экспрессивлик категорияларидан фарқланган. Муаллиф кучайтиришнинг турли даражаларини ифодаловчи учта семантик компонентни аниқлайди: 1) юқори даража (*very, much, greatly, deeply, highly*); 2) жуда юқори даража (*extremely, exceedingly, extraordinarily*); 3) абсолют даража (*utterly, completely, fully*). Е.И.Шейгал мураккаб ички интенсивларга қуйидагиларни киритади: 1) эмоционал кучайтириш (интенсивлик эмоционал баҳо билан мураккаблашади: *shockingly, astonishingly, abominably*); 2) тўлақонли кучайтириш (интенсивлик интеллектуал баҳо билан мураккаблашади: *too, over, excessively*) [160]. Е.И.Шейгалнинг тадқиқотида асосий эътибор интенсивлик ифодаловчи лексик бирликларга қаратилиб, мазкур ҳодисанинг фонетик, морфологик, синтактик, стилистик хусусиятларига эътибор берилмаган.

И.Г.Беручашвилининг тадқиқотида интенсивлик категориясининг лексик воситалар билан ифодаланишига эътибор қаратилади ва бунда интенсивлик категорияси “аниқловчи” + “аниқланмиш” типдаги модел бўйича ўрганилади. Айни пайтда таъкид маъносини ифодаловчи сўз бирикмаси таркибидаги аниқловчи интенсификатор вазифасини бажаради. Кучайтириш маъноси синтагманинг аниқловчи бўлаги семантикасида намоён бўлади. Интенсификатор билан белгининг кучайтирилиши ҳам миқдор, ҳам сифат томондан мазкур белгини образли қайта тушунишга олиб келади, яъни сифатдаги кучайтириш ўзида миқдорий томонни ҳам намоён этади. Масалан: *great speed – lightening speed; very beautiful – breathingly beautiful* [5]. И.Г.Беручашвили диққатини асосан маъно кучайтирувчи интенсификаторларга қаратиб, мазкур ҳодисанинг турли сатҳларда намоён бўлиши, интенсивлик ифодаловчи стилистик троплар хусусида фикр билдирмаган.

Маълумки, инсон табиат ва жамият ҳаётида рўй берадиган воқеа ҳодисаларнинг оддий нормал ҳолатини ҳис этиш билан чекланмайди. Киши онгида моддий борлиқдаги нарса-ҳодисалар белгисининг ўз потенциал даражасидан ортиқ ёки камлиги, ҳаракатнинг тезлиги, бир лаҳзада содир бўлиши, давомийлиги, кескинлиги, такрорийлиги каби нозик томонлари ҳам акс этади. Фалсафий нуқтаи назардан қараганда борлиқдаги нарса-предметлар объектив бўлиб, предметдаги, унинг ҳаракатидаги белгилар ўзаро нисбийдир. Предмет ҳаракатлари ҳам бир хил темпда содир бўлмай, турли шароитда ва турли суръатларда содир бўлади. Масалан, *walk → run → fly; laugh → smile, etc.* ўзбек тилида: *эзди → эзиб ташлади → эзгилади*

Фойдаланилган адабиётлар

1. Xoshimova, N. (2022). “КАСБ” СЕМАЛИ АССОЦИАТИВ МАЙДОНЛАР ЛЕКSIK БИРЛИКЛАРИНИНГ КОГНИТИВ ТАХЛИЛИ. *Science and innovation*, 1(В8), 612-618.4
2. Mamajanova, M. (2021). MODEL CONCEPT MODELING IN LINGUISTICS TYPES OF LINGUISTIC MODELS. *Экономика и социум*, (1-1), 160-163.
3. Gafurova, N. (2020). Ҳозирги замон тилшунослигида “Термин” ва унга турлича ёндашувлар. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 1(1), 58-62.
4. Mirzaaliyev, I., & Oxunov, A. (2021). EKVALENTSIZ LEKSIKANING O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA IFODALANISHI. *Academic research in educational sciences*, 2(6), 209-212.
5. Абдухалимова, С. (2022). THE CONCEPT AND CONTENT OF INTERCULTURAL DISCOURSE. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 5(4).
6. qizi Tojiboyeva M. S., Pakirdinova S. A. KONSEPT-TIL VA MADANIYAT OLAM MANZARASINI IFODALOVCHI VOSITA //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 290-293.
7. Mirzaev, A. B. U. (2022). IMPROVING EFL/ESL CLASSROOMS THROUGH USING ONLINE PLATFORMS: NEARPOD–AS AN EXAMPLE OF TOP-RATED ONLINE EDUCATIONAL PLATFORMS. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2(4), 264-270.
8. Узакова, Г. З. (2022). КОНЦЕПТ ВА УНИНГ ЛИСОНИЙ ВОҚЕЛАНИШ ЖАРАЁНИ. *Involta Scientific Journal*, 1(13), 42-45.
9. Uzakova G.Z. (2022) Intensification as a multilevel system of a modern English. *Texas journal of philology, culture and history* 11(12) 29-31
10. Kosimova, M. U. (2021). Different classification of functional styles. *Ученый XX века*. 4 (85).
11. Christie A. *Miss Marble’s Final Cases*. – L.: Harper Collins Publishers, 1994. - 160 p.
12. Беручашвили И.Г. Системные и речевые интенсификаторы в современном английском языке : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Тбилиси, 1986. - 21 с.
13. Дусабаева А.А. Лингвокогнитивная и интертекстуальная сущность аллюзии в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Самарканд, 2009. - 24 с.